

NILS-ERIC SANDBERG:

En åderförkalkad ekonomi

Efter hundra år av tillväxt har den svenska ekonomin drabbats av senilitet. Detta är både onödigt och självförvållat.

Orsaken är den offentliga sektorns tillväxt och den ekonomiska politiken. Marknadens belönings- och sanktionssystem — de mekanismer som genererar tillväxt och skapar ekonomisk disciplin — har satts ur funktion. Skattetrycket och de generösa bidragssystemen har försvagat de ekonomiska incitamenten. Arbetskraft och investeringar hamnar inte i de sektorer där efterfrågan stiger. Medan bruttolönekostnaderna ökat med ca 85 % under åttiotalet har reallönerna ökat med 0,25 %.

Sverige står nu inför en ekonomisk kris, som vanligt. Visserligen arbetar industrin för full maskin och har brist på arbetskraft. Men underskottet i bytesbalansen ökar, räntorna stiger, inflationen accelererar. Och tillväxten är sedan länge bara ca hälften av omvärldens, trots att Sverige på papperet har lägre arbetslöshet och högre produktivt utnyttjande av arbetskraften.

Varför? Den svenska ekonomin är starkt exportstyrd, dvs den växer och arbetar efter impulserna från den internationella marknaden. Och vi har nu haft en exceptionell högkonjunktur i omvärlden under åtta år, med USA som motor. Enligt alla tidigare samband borde den svenska ekonomin sedan 1982 legat på en permanent konjunkturtopp. Men vi kombinerar nu högkonjunktursens nackdelar — efterfrågetryck, inflation, höga räntor — med lågkonjunktursens nackdelar av låg tillväxt och uteblivna reallönelöft.

På sextiotalet var tillväxten 4,4 procent per år i genomsnitt. Under lågkonjunkturåret 1966 sjönk den till 2,1 procent. Det är mer än vad ekonomin presterade högkonjunkturåret 1989, 1,9 procent.

Stagnationen ter sig svårbegriplig, eller åtminstone onödig, i ett längre perspektiv. Sverige har haft naturtillgångar som exploaterats för internationell efterfrågan med stor vinst — trä, malm, järn. Visserligen kom industrialiseringen hundra år senare till Sverige än till Västeuropa. Men vi kom snart ikapp. 1870–1970 hade Sverige den snabbaste ekonomiska tillväxten i västvärlden, och överträffades endast av Japan.

Vi vinner på krig

Efter varje genomsnittligt världskrig stäl-

Redaktör Nils-Eric Sandberg är ledarskribent i Dagens Nyheter.

ler Sverige upp som Västeuropas restauratör: Vi levererar investeringsvaror till Västeuropas återuppbyggnad. Sverige deltar inte i krigen, annat än genom att exportera järnmalm till den sida som för tillfället har övertaget. Därmed får svensk industri en säljarens marknad när alla länder måste importera trä, järn och maskiner för återuppbyggnaden.

1949 följde Sverige med pundets devalvering mot dollarn med 30 procent. Nettot blev en devalvering av kronan med 10 procent mot konkurrentländerna. Året efter startade Koreakriget med en enorm efterfrågan på industrivaror. Via Marshallplanen skänkte USA enorma summor för renoveringen av Västeuropa.

Tjugo feta år

Den svenska industrin stod med en orörd produktionsapparat efter kriget. Devalveringen gav en enorm konkurrensfördel. Kombinationen av Marshallplanen och Koreakriget utlöste en enorm efterfrågan på svenska varor. Så svensk industri fick en extrem högkonjunktur under tjugo år, 1950–70. 600 000 personer flyttade från fattig landsbygd till bättre betalda arbeten i industri och tätortsservice. Industrins enda problem var att få arbetskraft och maskiner nog för att kunna klara beställningarna.

Så kom 1970. Efter valet höjde regeringen skatterna i allmänhet och marginalskatterna i synnerhet och framkallade en egen liten lågkonjunktur. Sedan kom första oljeprischocken och en internationell lågkonjunktur som Sverige försökte hoppa över med hjälp av utlandslån.

Troligen drabbades Sverige extra svårt av att energipriserna steg. Ty det drev upp

priserna på investeringar, och den svenska industrin var skraddarsydd för att tillverka investeringsvaror. Men det räcker inte som förklaring till att en permanent kostnadskris startade 1973–74. Då gick staten före i löneförhandlingarna och drev upp lönelyften. Sedan fördubblade riksdagen löneskatterna, från 11 till 23 procent, för att få pengar till viktiga sociala reformer som kunde ge fler röster.

Och sedan följde devalvering, kostnadskris, bytesbalansunderskott och nya devalveringar, till 1981–82. Då devalverade först den borgerliga och sedan den

På sextioalet var tillväxten 4,4 % – högkonjunkturåret 1989 var den 1,9 %

socialdemokratiska regeringen med sammanlagt 27 procent på drygt ett år. Det var en växelkursjustering med latinamerikanska mått. Den råkade komma precis före en internationell högkonjunktur som gav ett enormt vinstlyft åt den svenska exportindustrin. Detta var en följd av den explosion i tillväxt i USA som Reagans ekonomiska politik startade.

Reagan kritiserades våldsamt i nästan all svensk press för att han var "reaktionär". Om han lytt alla råd av socialdemokratiska tidningar och statsråd och kraftigt höjt skatterna skulle västvärldens och därmed Sveriges ekonomi präglats av en långvarig amerikansk lågkonjunktur. Givetvis hade Reagan då av svensk press givits ansvaret för detta.

I denna bakgrund ligger mycket av förklaringen till att vi nu har ett nytt akut utbrott av den permanenta kostnadskrisen.

Aderförkalkning

Dagens ekonomiska problem tycks vara överhettning och bytesbalansunderskott. Båda diagnoserna är tvivelaktiga. Om en ekonomi med en tillväxttakt på 1,5 BNP-procent visar tecken på överhettning är problemet inte överhettning utan tröghet i resursallokeringen: Arbetskraft och investeringar hamnar inte i de sektorer där efterfrågan stiger, marknaderna fungerar inte. Problemet måste vara ekonomisk återförkalkning.

1973—74 gick staten före i löneförhandlingarna och drev upp lönelyften samtidigt som riksdagen fördubblade löneskatterna från 11 till 23 %.

Bytesbalansen visar underskott trots att både hushållen och den offentliga sektorn kraftigt ökar sitt finansiella sparande. Det här går inte riktigt ihop.

Den stora minusposten i bytesbalansen är räntor på företagens lån för utlandsinvesteringar. Att de svenska transnationella företagen investerar utomlands är logiskt — det är en följd av deras storlek; den svenska marknaden är relativt liten; för att kunna utnyttja den långa seriens ekonomi måste de sälja utomlands; alltså tillverkar de där marknaden finns.

Eftersom Sverige ingår i världsmarknaden, bl a som en nation med stor efterfrågan på komponenter till sin verkstadsindustri, är det besynnerligt att de utländska investeringarna i Sverige inte utgör mer än ca 15—20 procent av Sveriges investeringar utomlands. Eller, rättare, det är kanske inte besynnerligt, ty det finns en förklaring på allt. Men det är all-

varligt. Det är ett tecken av många på att Sverige inte erbjuder en tillväxtvänlig företagekonomisk ekologi.

Kostnadskrisen . . .

Fram till 1970—71 gick allting bra. Därefter föll tillväxttakten från drygt 4 till knappt 1,5 procent. Och därefter har lönekostnaderna i Sverige stigit snabbare än i konkurrentländerna, med tillfälliga avbrott för upprepade devalveringar. Fortfarande ligger vi över omvärlden i kostnader och under i tillväxt. Om de här trenderna står sig kommer Sverige att falla efter i BNP och levnadsstandard. Och om inte kronan devalveras igen stiger räntan till en nivå som helt knäcker investeringarna, och därmed pressar ned tillväxttakten ytterligare.

Varför har den svenska ekonomin så snabbt växlat takt, från hög- till lågtillväxtekonomi? Inget annat land i modern ekonomisk historia har så snabbt skiftat tempo för så långvarig räckvidd.

. . . är en skattekras

Det som var unikt för Sverige under sjuttio-talet var inte lågtillväxt och oljeprisökningar; det drabbade alla. Utan det unika för Sverige var de höjda skatte- och utgiftskvoterna. Medan de allra flesta konkurrentländerna låg kvar på utgifts- och skattekvoter om ca 40 procent av BNP (och har stannat kvar där) höjde regeringarna i Sverige 1971—81 skattekvoten med 10 BNP-procent och utgiftskvoten med 19 BNP-procent. Sverige hamnade därmed i en extrem skatte- och utgiftsposition — som vi därefter har behållit.

Det intressanta är att den permanenta

svenska kostnadskrisen — dvs våra "överkostnader" mot konkurrentländerna — startar samtidigt som skattetrycket stiger. Sambandet är nog ingen slump, utan en förklaring. Sedan 1971 har BNP stigit reallt ca 40 procent. Reallönerna i industrin har stigit endast ca 3 procent.

1970—88 ökade totala antalet sysselsatta i ekonomin med 530 000 personer. Sysselsättningen i offentlig sektor ökade med 539 000 personer medan den sjönk i industrin med 79 000 personer.

1980—90 har den offentliga sektorn tagit 90 procent av den reala BNP-ökningen, i fasta priser. Men makroskattebasen är inte BNP (som inkluderar nettot mot utlandet och ersättning för kapitalförslitning). Utan makroskattebasen är NNI, nettonationalinkomsten. Och den är, med reservation för alla mätfel, långt lägre än BNP. Alltså kan man lugnt säga att den offentliga sektorn lagt beslag på hela den resursökning som kunde disponeras för privat konsumtion.

Offentliga monopol

De nytillkommande resurserna av arbetskraft har nästan helt absorberats av de offentliga monopolen. All teori och erfarenhet säger att monopol arbetar ineffektivt och suger ut konsumenterna. Varken teorin eller erfarenheten medger undantag för skattefinansierade offentliga monopol.

Svensk ekonomi är som vanligt exportstyrd. Omvärlden ligger kvar i en kraftig högkonjunktur. Ändå stagnerar tillväxt och investeringar i Sverige, medan löner, priser och inflationstakt accelererar.

Det är svårt att finna förklaringarna i annat än den offentliga sektorn och den

ekonomiska politiken. Där har marknadens belönings- och sanktionssystem — dvs de mekanismer som genererar tillväxt och skapar ekonomisk disciplin — satts ur funktion.

Skattetrycket och de generösa bidragssystemen måste ha försvagat de ekonomiska incitamenten. Sambandet mellan prestation och betalning är nästan helt avklippt. Ett växande antal har full betalning för ledighet, och nettoskillnaden mellan arbetsinkomst och förtidspension blir allt mindre.

De utländska investeringarna i Sverige är bara ca 15—20 % av Sveriges investeringar utomlands — ett tecken av många på att Sverige inte erbjuder en tillväxtvänlig företagsekonomisk ekologi.

Vi anpassar oss

De extrema svenska lönelysten har två logiska förklaringar. Bruttolönekostnaderna, som i hög grad övervältras i priserna, har under åttiotalet ökat med ca 85 procent. Reala nettolönerna, som ska betala priserna, har ökat med 0,25 procent. (Gabriel Steins undersökning för Ekonomifakta.) Skattekilarna — för normallönen 80 procent — tvingar helt enkelt löntagarna att kräva extrema bruttolöft för att försvara sitt reala netto.

Teorin om rationella förväntningar ger den andra förklaringen.

Om människor ser en viss politisk åtgärd varje gång en viss ekonomisk situation uppträder väntar de sig att saken ska upprepas. De har vant sig vid ett visst

mönster, och de anpassar sitt beteende efter dessa förväntningar. Alltså diskonterar de politikernas ekonomiska ingrepp i förväg.

Alla har lärt sig att när exportindustrin sviktar och arbetslösheten hotar devalverar regeringen och ger industristöd. Alltså

Sedan 1971 har BNP stigit realt ca 40 % – reallönerna i industrin har stigit endast ca 3 %.

är det ofarligt för facket och företagen att enas om ohållbara kostnadsökningar; blir det farligt klarar regeringen upp det.

Facken vet att de alltid skyddas av industristöd, till 90 procent skattefinansierad arbetslöshetsförsäkring och ett nästan gränslöst generöst AMS. Strejker och extrema lönelöft behöver aldrig leda till inkomstbortfall.

Marknadens alla sanktioner mot excesser i kostnader har staten reformerat bort. Synden är nu helt utan straff. Och varför skulle man då inte synda?

De som inte kan historia

Om man får döma efter den politiska retoriken har beslutsfattarna och opinionsbildarna inom åtminstone socialdemokratin, kommunisterna och centern glömt allt vad de eventuellt lärt sig om Sveriges ekonomiska historia. De tycks inte veta att industrin och välståndet byggdes upp av entreprenörskap, ekonomiska incitament och skyddad äganderätt. Utan de tycks tro att välståndet bestäms av politiska beslut och genereras på försäkringskassorna.

Och att döma av människors beteenden tycks deras anhängare tro på deras ord. Vem ska man kritisera för detta?